

АНОТАЦІЯ

Татай Е. О. Громадянська активність в Україні: сутність, структура та динаміка розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Маріупольський державний університет, Маріуполь, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню громадянської активності як політологічного поняття та політичного явища. У науковій роботі проаналізовані теоретико-методологічні засади вивчення громадянської активності, механізми її реалізації та розвиток в Україні 2014 – 2019 років, надаються рекомендації щодо її подальшого розвитку.

У вступі дисертації визначено актуальність дослідження, встановлені його мета та завдання, наукова новизна та практичне значення, надана інформація про апробацію.

Наукова новизна дисертаційного дослідження обумовлена комплексом поставлених дослідницьких завдань. Робота спрямована на встановлення актуальної моделі громадянської активності в українському суспільстві, основних тенденції та специфіки її розвитку, визначення шляхів забезпечення гармонійного розвитку громадянської активності в Україні. У процесі роботи над дисертацією отримано результати, що свідчать про особистий внесок автора в дослідження проблеми і характеризують новизну, а саме:

вперше

- проведений комплексний аналіз громадянської активності в Україні як феномену суспільно-політичного життя в конкретний історичний період, визначено механізми, динаміку розвитку, основні тенденції та особливості її реалізації в умовах соціально-політичної кризи на Південному Сході України (2014 – 2019 рр.), здійснене порівняння динаміки розвитку

традиційних та нових видів політичної діяльності в Україні в досліджуваний період;

- задля встановлення універсальних типів організацій, що можуть опосередковувати громадянську активність, проведений аналіз та порівняння статистичних класифікаторів видів економічної діяльності України, ЄС, США та ООН, що включають діяльність членських організацій суспільно-політичної спрямованості. Результати такого аналізу дали можливість виокремити декілька всесвітньо визнаних груп та підгруп, що охоплюють усі різновиди діяльності некомерційних членських організацій суспільно-політичної спрямованості, що зрештою дозволило встановити універсальний перелік інституційних форм громадянської активності;

удосконалено:

- теоретичні засади дослідження громадянської активності, уточнена проблематика громадянської активності у працях закордонних та вітчизняних науковців, класифіковані підходи до визначення громадянської активності;

- дефініції основних категорій досліджуваної теми. Розроблена авторська інтерпретація таких визначень: «громадянська активність», «суб'єкт політичного життя», «суб'єкт громадянської активності»;

- методику дослідження громадянської активності, що базується на застосуванні атрибутивного політико-правового та ціннісного підходів для дослідження громадянської активності як феномену суспільно-політичного життя;

отримали подальший розвиток:

- визначення, обґрунтування та формулювання функцій громадянської активності в сучасному суспільно-політичному житті;

- дослідження механізмів реалізації та політико-правове регулювання громадянської активності в Україні, проаналізовано законодавче регулювання громадянської активності відповідно до її структури;

- наукове осмислення структури та рівнів громадянської активності, надана авторська характеристика ієрархії рівнів громадянської активності в контексті взаємодії громадян з органами влади.

Теоретичні узагальнення, оцінки та пропозиції дисертаційної роботи мають практичне значення та можуть бути використані при розробці концепції державної політики щодо розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні та окремих питань практики громадянської активності в Україні.

Також результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими організаціями, представниками волонтерського руху, засобами масової інформації в частині розвитку комунікативної двосторонньої взаємодії між громадянами та іншими суб'єктами політичного життя задля вирішення актуальних суспільно значущих проблем.

У навчальному процесі положення та матеріали дисертації можуть бути використані під час розробки навчальної й методичної літератури, а також викладання дисциплін: «Державне управління та місцеве самоврядування», «Аналіз державної політики», «Політичні інститути та режими», «Політична психологія», «Конфліктологія та теорія переговорів», «Політична культура», «Політологія», «Соціологія», «Політична реклама та зв'язки з громадськістю», «Політичні процеси та політичні відносини» тощо.

У першому розділі – «Концептуальні підходи до вивчення феномену громадянської активності» – досліджений стан наукової розробки теми в зарубіжній та вітчизняній науковій думці.

У підрозділі 1.1. – «Парадигма концепту громадянської активності в зарубіжній науці» – досліджена загальна проблематика суспільно-політичної активності громадян у зарубіжному науковому дискурсі: розглянутий концепт громадянського суспільства відносно до вивчення громадянської активності, проаналізовані підходи та межі розуміння політичної участі громадян, досліджена наукова дискусія про роль різновидів політичної участі

в політичних процесах, встановлені закономірності та особливості колективних дій громадян, досліджені причини соціальних рухів як чинники громадянської активності, проаналізований концепт cause-oriented активізму як підходу до виокремлення тих різновидів громадянської активності, що не пов'язані з підтримкою партій та голосуванням на виборах.

У підрозділі 1.2. – «Розвиток концепту громадянської активності в сучасній науковій думці України» – проаналізовано проблематику громадянського суспільства та громадянської активності у вітчизняній науковій літературі: проаналізовані та систематизовані підходи до розуміння громадянського суспільства, встановлені підходи та проблематика дослідження громадянської активності, визначені механізми впливу та взаємодії між громадянами та представниками органів влади, досліджені питання розвитку соціальних рухів. Результат цього дослідження дозволяє дійти висновку, що українською науковою думкою розроблена значна кількість теоретичних та практичних аспектів громадянської активності. Водночас недостатньо дослідженим є цілісний розвиток громадянської активності як загальносуспільного явища, особливо в кризових умовах, що виникли після 2014 року.

У другому розділі – «Політологічний аналіз сутності та структури громадянської активності» – визначена теоретико-методологічна модель громадянської активності: розроблені основні категорії дослідження та структура громадянської активності як політичного феномену.

У підрозділі 2.1. – «Ключові характеристики та методологічна основа аналізу громадянської активності» – проаналізовані ключові характеристики поняття «громадянська активність», розроблена класифікація підходів до його теоретичного вивчення, на основі атрибутивного політико-правового та атрибутивного ціннісного підходів розроблене авторське визначення поняття «громадянська активність». Відповідно, у роботі під громадянською активністю розуміється вільна, усвідомлена діяльність та комунікація громадян, що базується на громадянських цінностях та має на меті вирішення

соціальних проблем, захист та розширення прав громадян або контроль за діяльністю органів влади. Синтез концептуальних визначень та характеристик громадянського суспільства, громадянської активності та політичної участі громадян дозволив дати визначення суб'єкта громадянської активності, встановити фактори її розвитку та функції, які громадянська активність виконує у суспільстві.

У підрозділі 2.2. – «Структура громадянської активності як політичного явища» – здійснена класифікація проявів громадянської активності (відповідно до способів дій громадян, за критеріями тривалості, необхідних ресурсів, трансформаційного потенціалу громадянської активності, її організованості), встановлені форми та рівні реалізації громадянської активності. Задля розробки класифікації інституційних форм громадянської активності було здійснено порівняльний аналіз статистичних класифікацій діяльності організацій суспільно-політичної спрямованості. Для встановлення рівнів громадянської активності здійснений синтез характеристик громадянської активності та теоретичних моделей рівнів політичної участі та залучення громадян до діяльності органів місцевого самоврядування.

У третьому розділі – «Механізми реалізації та сучасні практики громадянської активності в Україні» – встановлений політико-правовий механізм реалізації громадянської активності в Україні, досліджено динаміку та особливості розвитку громадянської активності та окремих її різновидів в Україні в умовах суспільно-політичної кризи в південно-східному регіоні України в 2014 – 2019 роках, встановлені напрямки подальшого вдосконалення практик громадянської активності в Україні.

У підрозділі 3.1. – «Механізми реалізації та політико-правове регулювання громадянської активності в Україні» – проведений аналіз нормативно-правової бази та її зіставлення із теоретично встановленими різновидами громадянської активності. Зокрема досліджені законодавчі акти, що регулюють голосування громадян, обіймання посад в політичних партіях

та громадських об'єднаннях, внески на їх користь, контактна активність громадян, механізм контактування громадян та комунікативної взаємодії з представниками органів влади, проведення мирних зібрань та демонстрацій, звернення громадян до засобів масової інформації та вільне висловлення своїх думок, благодійна та волонтерська діяльність.

У підрозділі 3.2. – «Розвиток громадянської активності в умовах соціально-політичної кризи на Південному Сході України (2014 – 2019 рр.)» – здійснений аналіз розвитку та трансформації громадянської активності та її окремих проявів в Україні в умовах військової агресії Російської Федерації, окупації окремих територій України та негативних наслідків бойових дій.

Автором зроблено висновок, що наслідки військової агресії РФ у період 2014 – 2019 років суттєво вплинули на порядок денний громадянської активності в Україні, яка була спрямована як на розв'язання проблем та наслідків військового конфлікту, так і на врегулювання інших питань внутрішнього життя країни. Загалом у досліджуваний період активно розвивалися такі практики громадянської активності, як благодійництво та волонтерство, бойкотування продукції країни-агресора, подання електронних петицій, протестна активність. Водночас меншою мірою громадяни підтримували партії та громадські організації, а голосування на виборах було ускладнене окупацією та бойовими діями. Кількісний та якісний розвиток різноманітних форм громадянської активності після 2014 року свідчить про подальшу демократизацію та розвиток громадянської активності в сучасній Україні.

Дослідження теоретичної моделі громадянської активності, виявлення особливостей розвитку громадянської активності України в період 2014 – 2019 років дозволили виділити наступні рекомендовані кроки у процесі розвитку громадянської активності в Україні:

- 1) залучення громадян у процес прийняття рішень органами влади, що базується на обізнаності громадян про способи впливу на рішення органів влади, зокрема про способи інформаційно-комунікативного контактування з

органами місцевої влади: подання пропозицій, доручень виборців, місцевих ініціатив, участь у публічних громадських обговореннях, електронних консультацій з громадськістю, проведення громадських слухань, особливості проведення мирного протесту. Корисним є заохочення громадян до участі в діяльності громадських рад;

2) розвиток відносин між політичними партіями України та пересічними громадянами, що потребує інтенсифікації двосторонньої контактної взаємодії з громадянами, зокрема з використанням онлайн-інструментів, у формах відеозустрічей з громадськістю, онлайн-обговорень, закликів до надання пропозицій громадян, звітуванні перед громадянами;

3) посилення залучення якомога більшої кількості громадян до діяльності громадських організацій, що потребує ініціативних зусиль від громадян, а від громадських організацій вимагає налагодження діалогу та двосторонньої взаємодії, їх просвітництва;

4) трансформація волонтерського руху, популяризація практики регулярного волонтерства широких верств громадян, що спостерігається в країнах сталої демократії, розширення його предметних напрямків. Додатковою умовою сприяння таким практикам може бути врахування часу, який громадяни витрачають на волонтерську діяльність, під час проведення конкурсів на заміщення посад в органах влади;

5) розвиток законодавства у сфері професійного самоврядування, встановлення загального статусу саморегульованих та професійних організацій, що може сприяти самоорганізації громадян України за професійним принципом.

Ключові слова: громадянське суспільство, політична участь, громадянська активність, механізми громадянської активності, політичний активізм, громадянська активність, суспільно-політична криза на Південному Сході України 2014 – 2019 років, голосування на виборах, політичні партії, громадські організації, протестні акції, петиції, бойкотування, волонтерство, благодійництво.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті у періодичних наукових виданнях країн ЄС:

1. Татай Е. Громадянська активність як політичне явище: уточнення визначення. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. № 6. С. 136—147.
2. Tatay E. Cause-oriented activism under the threats to the national security of Ukraine after 2014. *Modern science*. 2020. № 6. PP. 105—116.

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

3. Татай Е. Класифікація напрямів діяльності громадських організацій у контексті ризиків їх деструктивного впливу на суспільство. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2018. № 21. С. 244—253.
4. Татай Е. Вплив інформаційних технологій управління проектами на громадську активність: постановка проблеми. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2018. № 22—23. С. 263—268.
5. Татай Е. Динаміка розвитку формальної політичної участі в Україні в період 2014 – 2019 років. *Політичне життя*. 2021. № 1. С. 41—51.

Наукові праці апробаційного характеру:

6. Татай Е. Відмінність поглядів Р. Патнема та Ф. Фукуями на громадську активність у концепції соціального капіталу. *Актуальні проблеми науки та освіти* : збірник матеріалів XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Маріуполь, 02 лют. 2018 р. / За заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 145—147. (форма участі – очна).

7. Татай Е. Вплив іноземних акторів на громадянську активність України. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: збірник матеріалів VIII Інтернет-конференції, м. Маріуполь, 25 травн. 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 155—158. (форма участі – дистанційна).

8. Татай Е. Форми інформаційно-комунікативного впливу громадян на органи влади в Україні. *Модернізація політичної системи сучасної України: стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Сєверодонецьк, 26 грудн. 2018 р. Сєверодонецьк, 2018. С. 45—47. (форма участі – дистанційна).

9. Татай Е. Уточнення визначення громадянської активності у контексті підходів розуміння громадянського суспільства. *Актуальні проблеми науки та освіти*: збірник матеріалів XXI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Маріуполь, 01 лют. 2019 р. / За заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 96—99. (форма участі – очна).

10. Татай Е. Класифікація діяльності некомерційних членських організацій в Україні. *Актуальні проблеми науки та освіти*: збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Маріуполь, 07 лют. 2020 р. / За заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 89—91. (форма участі – очна).

11. Татай Е. Електронні петиції як форма політичної участі громадян в Україні. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*: Матеріали Міжнародної студентської наукової конференції, м. Одеса, 08 травн. 2020 р. Одеса, 2020. Т. 4. С. 54—56. (форма участі – дистанційна).

12. Татай Е. Соціальні мережи як інструмент волонтерства в Україні 2014 – 2018 років. *Актуальні проблеми сучасної науки*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 30 – 31 липн. 2020 р. К., 2020. С. 28—30. (форма участі – дистанційна).

13. Татай Е. Проблематика політичної участі громадян у сучасній науковій думці. *Topical issues of science and practice* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Лондон, 02 – 06 лист. 2020 р. Лондон, 2020. С. 640—643. (форма участі – дистанційна).

14. Пашина Н., Татай Е. Громадянська ідентичність: сутність та підходи. *Актуальні проблеми науки та освіти* : збірник матеріалів XXIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Маріуполь, 05 лют. 2021 р. / За заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2021. С.92—94. (форма участі – очна).

Статті, які додатково відображають наукові результати дисертації:

15. Татай Е. Статистична класифікація діяльності членських суспільно-політичних організацій: практика України та світу. *Гілея*. 2020. № 159. С. 136—141.